

NARCISSISMEN I LACAN'S PSYKOANALYSE

Laurits Lauritsen

En teori om narcissismen i lighed med Freuds findes i Lacans psykoanalyse, men den udføres meget anderledes end hos Freud. I stedet for at formulere narcissismen indenfor en driftsmytologisk og energetisk modeltænkning som hos Freud bliver den hos Lacan fremstillet i termer af identifikatoriske mønstre, i første række den imaginære identifikation. Teorien om dette formuleres udviklingspsykologisk af Lacan første gang i 1936, Le stade du miroir – spejlstadiet, og senere (1949) i en redegørelse for jeg-funktionerne. Jeg-systemet, identifikation og narcissisme tænkes sammen. Den psykiske ydelse i spejlstadiet er en genstands-dannelse og en genstandsenheds-dannelse, og dette tages som forlæg for senere objekt-relationer. I forelæsningerne fra Seminaire I og II ses dette. Sammesteds udføres spejlstadiet til en model, en kompleks spejlingsmodel, hvis teoretiske status snart overgår til at være en egentlig topologisk model. Det er Lacans påstand, at spejlingsmodellen, forstået som optisk model, i virkeligheden opfylder en teoretisk orientering i Freuds tidligste modeller.

Til indledning

Til "indføring af narcissismen" i Lacans psykoanalyse behøves der en forklaring. Som enhver kan overbevise sig om ved at bladere i Lacans skrifter, f.eks. startende med *Ecrits* (1966) og dernæst de publicerede dele af seminarerne, tales der meget lidt om narcissisme. Selv i situationer, hvor Lacan henviser til "Zur Einführung des Narzissmus" (Freud 1914), finder han ikke anledning til at tage denne gamle myte op til ny bearbejdning. Jeg skal i denne artikel forsøge at begrunde, at Lacan i substansen i høj grad tager stilling til det narcissistiske grundspørgsmål, der for ham at se består i, at et identifikatorisk grundmønster etableres i en "narcissistisk" situation – beskrevet første gang som "spejlstadiet" under den internationale psykoanalytiske kongres i Marienbad 1936 ("Le stade du miroir", *Ecrits* 1966, p. 93-100, jvf. p. 917) – som er kendetegnet ved ganske bestemte psykiske "gevinster". Dette grundmønster fungerer derefter som en teoretisk ramme for, hvad der i øvrigt kan ske indenfor det identifikatoriske felt. Man kan derfor vise, at et bestemt teoretisk mønster, der starter med spejlstadiet, fortsætter i forskellige variationer igennem store dele af Lacans teoretiske arbejde. Men indføleligheden, den humane fortolkningsmulighed i kraft af hvilken narcissismen som myte udspiller et drama om menneskelig (selv)kærlighed, om lykkethed og om at nå ud over denne, mistes hos Lacan til fordel for brugbarheden af et teoretisk skema eller

en topologisk struktur. Jeg skal ikke forsøge at begrunde, at dette er et korrekt valg, eller om tabet af det empiri-nære, det empatiske, det hermeneutisk fortolkelige, vejes op af en teoretisk og topologisk vinding. Det er ej heller min opgave at sige noget om, hvorvidt man da kan sige, at Lacan med disse teoretiske tiltag fortolker Freuds oplæg om de forskellige sider af narcissismen korrekt. Min opgave er den enklere og mere direkte at fremlægge, *at* indholdet i narcissisme-problemet klart findes i Lacans psykoanalyse, og *at* det bliver til en gennemgående teoretisk og topologisk struktur, kaldet "skema L" for intersubjektiviteten (dette skema er gengivet som det nederste i figur III samt i Lacan: *Det ubevidste sprog*, p. 69).

Lacans egen manglende "forførthed" i forhold til det righoldige mytologiske materiale, der er knyttet til Narcissos-skikkelsen og til Freuds brug af begrebet narcissisme, har også kendetegnet hans "skole", *Ecole Freudienne de Paris*. Blandt EFP's meget hyppige kongresser og arbejdsseminarier er ikke ét eneste helliget narcissismen, selv om visse bidrag kommer ind på disse spørgsmål i forbindelse med redegørelsen for identifikatoriske positioner (jvf. kongresberetningen: Journées de Lille, *Lettres de L'Ecole*, 22, marts 1978). Men den samme situation ser man i øvrigt i andre psykoanalytiske miljøer i Frankrig, f.eks. Association psychanalytique de France, eller ved at betragte den situation, som et af denne sammenslutnings tidsskrifter, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, afspejler.

I klinisk henseende er der derimod indenfor Lacans skole blevet talt betydeligt mere om narcissisme, især til at kendetegne visse typer af modstande eller bestemte måder at reagere på overfor et indgreb eller en fortolkning. Man har her ofte talt om, at bestemte episoder i forløbet af en psykoanalytisk kur var udtryk for, at arbejdet, det psykoanalytiske arbejde, havde medført visse "narcissistiske sår" (*blessure narcissique*). Men anvendelsen af denne betegnelse har ikke været underlagt nogen form for præcision. I mangel af en nøjere udredning om narcissismen har man da talt om angsten (l'angoisse), der står på en fremtrædende plads i Lacans psykoanalyse, eller om de forskellige identifikationer eller om symptomet's plads i det "psykiske apparat". Men derved bliver det heller ikke muligt at digte videre på Narcissos-myten, eller at bruge narcissismen, således som den bruges i øjeblikket, nemlig som fælles sammenrend af teorier, der i grunden er ganske forskellige.

Med Lacans psykoanalyse går vi over fra en beskrivende og humant fortolkende praksis til en topologisk og strukturel analyse; dette gælder også for narcissismen – så man skal ikke vente at kunne "gen-fortolke" eller "gen-myologisere" Lacans topologier. Alvoren i dette problem lå bag sprængningen af EFP i januar 1980.

Spejlstadiet

Igennem Lacans skrifter løber der en bestemt figur, hvis første fremtræden vi her skal fremstille, og det er en figur om en spejlings-situation, der i visse henseender optræder konkret og realistisk, men i andre som en blot teoretisk model. Modellens opgaver er mangfoldig: model for tidlige genstandsbetragtninger; for forholdet mellem imaginære og reelle sammenhænge; model for krop-

pen og legemet oplevet som helhed; model for inter-subjektiviteten i mødet med de andre; model for alienationen eller fremmedgørelsen i synet på sig selv; model for den konstitutive "miskendelse". Modellens forskelligartede brug presser den mere og mere i retning af at være et blot og bart skema for topologiske overvejelser, dvs. som redegørelse for forhold mellem metapsykologiske begreber og forklaringer. Denne model dukker første gang op i den tekst, man kalder "Spejlstadiet" (*Le stade du miroir*). Fra det korte indlæg ved Marienbad-kongressen i 1936, der i det engelske resumé af kongressen bærer betegnelsen "The Looking-glass Phase" (1), over det mere udbyggede indlæg ved den 16. internationale psykoanalytiske kongres i Zurich juli 1949 (Lacan 1949), der er den tekst, som *Ecrits* gengiver i 1966, er der meget få ændringer. Lacan kan i 1949 konstatere, at betegnelsen har vundet hævd blandt fransk-talende psykoanalytikere (Lacan 1949; jvf. *Ecrits* p. 93), og at den derfor står som udtryk for en fælles indsigt i, hvad man på baggrund af den psykoanalytiske erfaring er i stand til at sige om Jeg-funktionen (2). Det fælles for disse og mange senere tekster er den overordentlig stærke interesse for at samle hele den teoretiske opmærksomhed omkring spejlingssituationen og for, hvad der sker i denne forbindelse, dvs. for de psykiske kvaliteter, der knyttes til denne situation. Spejl-metaforen eller spejl-situationen som teoretisk model bliver det fælles indhold, og dette må snarest ses som en pendant – indenfor det visuelle, det imaginære, det spekulære – til Freuds og Lacans brug af *Fort-Da*-situationen til på tilsvarende måde at artikulere forholdet mellem jeg, sprog og symbolicitet. Fra begge områder er der dannet varige ubevidste mønstre, *signifikanter*, knyttet til henholdsvis det skopisk-visuelle og til det sprogligt-auditiv. I begge situationer er der tale om opnåelse af en (falsk . . . , illusionær eller illusorisk) *bemestring* eller tale om en sejr over en krise eller en trussel. I begge tilfælde ledsages "sejren" af nydelse eller ekstatiske ophidselse. For at trække parallellismen fuldt op kan vi tillige sige, at de psykiske processer i begge disse tilfælde efterlader et "relikt" – et ubearbejdet, arkaisk stykke psykisk enhedsdannelse eller syntese, der optræder som sakrosankt. Det dukker op som problem i forbindelse med den psykoanalytiske kur: i det ene tilfælde i form af et krops-imago, som subjektet ikke kan klare at gøre op med – i det andet som en egentlig sproglig "fetich", et levn af den sprogligt nedfældede almagtsfantasi, et brudstykkke af en magisk verden, hvor vi kontrollerer liv og død, opkomst og bortdøen, nærvær som trussel (paranoia) og fravær som skjulthed (tvangsneurosen). Jeg har sat denne parallel hårdere op, end den måske kan holde til, for at gøre opmærksom på, at vi sikkert også på en række andre områder i det psykiske univers kan finde tilsvarende dannelser. Som fælles træk ved disse kan vi sige, at de løser deres psykiske opgave (genoprette enheden, realisere jeg-funktionen, tæmme truslen om psykisk afmægtighed), men betaler ved en ændret adgang til "virkeligheden", både den intra-psykiske og den ekstra-psykiske. Sagt på denne måde kan man måske også bedre se, hvorledes Lacans videre brug af skemaer hentet fra spejlings-modellen (skema R, jvf. *Det ubevidste sprog*, p. 132) skal anvendes til at forklare træk ved den psykotiske situation eller ved *Verwerfung* (*la forclusion*). Men på dette punkt kommer han tillige i uenighed med Freud, fordi det for Lacan karakteristiske for en række psykotiske tilstande netop er,

at de *ikke* har klaret at frembringe den narcissistiske dannelse. De er ikke-normale ved netop at forholde sig afvigende til det narcissistiske standard-forløb; der er ikke her tale om "narcissistiske neuroser", men om en ganske anden drifts-organisation, der ikke formår at nå frem til eller at holde fast i den narcissistiske gevinst i spejlstadiet og i Fort-da-situationen. Som korrelat til dette kan vi sige, at det netop også er derfor, at det psykotiske intervenserer i kropsimagoet og i sprogfunktionen (symboldannelsen). Men disse antydninger må vente til en anden lejlighed for at blive uddybet.

Man behøver ikke at kalde noget for "narcissisme", for at det skal dreje sig om narcissisme. Hvis man forudsætningsløst læser Lacans skrifter, er det klart, at spejl-billedet eller spejlings-modellen er fremherskende. Selv om den ikke udtrykkeligt siges at være en redegørelse for narcissismen, vil jeg dog mene, at den på så mange punkter falder sammen med den traditionelle Narcissos-myte (spejlingen, forelskelsen i spejlbilledet, overvindelsen af en trussel gennem spejlbilledet, fixeringen eller den permanente dannelse bragt til veje ved spejl-situationen), at der ikke kan rejses berettiget tvivl om, at fremstillingen i "Spejlstadiet" drejer sig om narcissismen. Det underlige er blot, at det intetsteds siges (3).

I første række er "Spejlstadiet" en genetisk redegørelse for narcissismens dannelse, i lighed med Freuds angivelse af opgaverne for den primære narcissisme eller for overgangen fra den primære til den sekundære. Den teoretiske pointe ligger i hævdelser af en udviklingsbetragtning, en genetisk model, i kraft af hvilken vi kan tale om et "stadie". Men i anden række sigter de videregående perspektiver i "Spejlstadiet", især anvendelsen af spejlingsmodellen i skematisk form, på at fremlægge en strukturel model, der enten kan udformes aktuelt dynamisk – dvs. som redegørelse for en nutidig udvikling, f.eks. i den analytiske kur – eller som en "økonomisk" eller homeostatisk model, der så snarere siger noget om grænserne for de psykiske ændringer, der er mulige, dvs. emner som det uanalyserbare, f.eks. en "kropslig signifiant" (*signifiant corporel*) der undviger den sproglige symbolicitet og dermed analysen. Dette ville da – formuleret ud fra Freud – svare til de træk i den sekundære narcissisme, der tillader, at et tidligere narcissistisk stadie bevares i det senere. Med disse bemærkninger om det genetiske og det strukturelle er det samtidigt klart, at der må foreligge en teoretisk konflikt hos Lacan; for begge synsmåder kan ikke opretholdes samtidigt. Vi kan nå frem til 2 forholdsvis klare konstateringer, nemlig, at Lacan i "Spejlstadiet" tænker udviklings-psykologisk og genetisk, medens det er lige så klart, at hans hovedinteresse senere i brugen af spejlingsmodellerne er strukturel og dynamisk. I klinisk henseende er det endnu mere klart, at interessen specielt er gået på at vise, hvorledes man gennem disse modeller kan markere grænserne for det analyserbare, men også i de allersidste år af Lacans liv, gennem hans omfattende beskæftigelse med mystikkens drifts-organisation og med den kvindelige seksualitet, at rette interessen imod spørgsmålet, om man kunne nå bagom den narcissistiske dannelse og de imaginære fixationer. Hvis man kunne bruge grænserne for det umiddelbart analyserbare i en ny dynamisk sammenhæng – i lighed med at Freud bruger selve modstanden i analysen, grænserne for arbejdet, til netop at komme videre i analysen – så dukker der helt nye dimensioner og muligheder op.

Det er dette projekt, der blev forsøgt gennemført via den særlige narcissistiske udsatte situation i forbindelse med den psykoanalytiske uddannelse, som Lacan kaldte "la passe". Denne udtrykker spørgsmålet: sker overgangen fra analysand til analytiker som følge af en vellykket narcissisme, der blot inddrager dette nye felt? – eller er der en anden mulighed? Som bekendt svarede Lacan kort før sin død, at han selv anså dette eksperiment for at være faldet negativt ud. Ved Deauville-kongressen for EFP i 1978 sagde han, at han intet havde fået at vide om den driftsorganisation, der kendetegner analytikerens *désir*. Bag disse pessimistiske konstateringer ligger der især spørgsmålet om et muligt *Jenseits* til selve narcissismen.

Men hvad er det for en narcissisme, som Lacan arbejder ud fra? Svaret på dette spørgsmål findes lettest ved at betragte de forskellige tilgange, han vælger til spejlingsmodellen. I artiklen om spejlstadiet (4) optræder der flere forskellige dimensioner, der hver for sig er betydningsfulde. Teksten indleder med at sige, at spejlstadiet – og dermed i vor fortolkning: narcissismen – er interessant "især for det lys, den kaster over *jeg*-funktionen som den fremtræder i den psykoanalytiske erfaring" (*Det ubevidste sprog*, 1973, p. 47; *Ecrits*, p. 93). Dernæst hentes der en erfaring ind fra den almindelige psykologi, nemlig at det lille menneskebarn, i modsætning til f.eks. chimpansen er i stand til "allerede at genkende sit eget billede i spejlet som *sit* spejlbillede" (1973, p. 47-48; 1966, p. 93). Barnet "signalerer" genkendelsen ved mimik og på anden måde. Det, der adskiller barnet fra chimpansen er, at barnet ved leg, visuel kontrol med omgivelserne, og med relationerne mellem omgivelserne "i" verden og "i" spejlet, udforsker denne "fordobling" af verden og af det selv. Vi kan konstatere, at denne fastholden af barnets egen gestalt ledes af stærke oplevelser eller følelser: jubel, lyst, nydelse. Om dette øjeblik foran spejlet bruger Lacan betegnelser som: "jubilende geskæftighed" (*affairement jubilatoire*, 1966, 94), eller "jubilende ind(op)tagelse af spejlbilledet" (*l'assomption jubilatoire de son image spéculaire*, 1966, 94). Tillige nærmer det endnu umælende barn sig en proto-symbolisme, vi i det senere sprog kan udtrykke i ordene: "Det er mig", eller "Jeg er det". Men dette viser ikke den gevisit eller sejr, der ligger i dette umulige udsagn. Barnet er dagligt konfronteret med andre kropslige helheder, som det ser som helheder, *gestalter*, og som grundlag for selvstændig handling. Overfor disse er det selv intet – før spejlstadiet. I spejlstadiet løser det gåden om egen-kroppen. "Men den væsentlige pointe er, at denne form placerer *jeg*-instansen i en fiktiv dimension allerede inden dets sociale determination finder sted, en dimension som for altid vil være ureducerbart gyldig for det enkelte individ" (1973, 49; 1966, 94). Gevinsten er en løsning af *gestalt*-problemet, at blive som *de andre* og *det andet*, nemlig *gestalter*; prisen for denne sejr er et for altid alineret forhold til virkeligheden (gestalten er et *det*, og dette *det* er mig; jeg er kun *noget*, ved at være *det*), ved en konstitutiv usandhed ("Det er mig", spejlbilledet er mig, jeg bliver "virkelig" i den pseudo-virkelighed som overskueligheden og gestalt-kvaliteterne i spejlbilledet giver mig) og ved at prioritere det spekulære og visuelle (*mit* blik, der dog meget snart kan blive til den truende andens blik) i modsætning til de organiserede krops- og organfølelser.

Det er i Lacans artikel en mængde andet stof, især til belysning af spørgs-

målet om oprindelsen til opbygningen af det første "sociale univers", og til spørgsmålet om psykosen, men det får her ligge. Meget ander virker "passé", som f.eks. henvisninger til udviklingspsykologien eller den sammenlignende psykologi. Få år senere ville Lacan med stor styrke have hævdedet, at de psykoanalytiske erfaringer om dette stadie ikke behøver at bygge på noget andet, f.eks. en psykologi, men at de har deres egen virkelighed i en aktuel sammenhæng, der kun meget indirekte siger noget om en genese, en oprindelse, i en barndom, eller i en bestemt etape af en udvikling. Det er mindre vigtigt, om dette spejlstadie tænkes reelt, dvs. udviklingspsykologisk som et bestemt tidspunkt, et stadie, eller om det tænkes som en ahistorisk, intra-psykisk *mulighed* – som et kompleks af mulige sammenkoblinger af psykiske processer – og tillige som et *nødvendigt* moment for at forklare det senere: afhængigheden af imagoet, aggressiviteten ved forstyrrelser af dette, jeg-funktionen som grundlæggende fiktionel konstruktion. Det væsentlige er hævdelser af en bestemt nodal enhed mellem de imaginære funktioner, jeg-funktionerne, den skopisk-visuelle prioritet, lyst eller extase-gevinsten; det logiske udvekslingspunkt i dette hele er det PROTON PSEUDOS, som den imaginære identifikation gennemfører så godt, at det næppe er muligt at gøre den om igen. Spejlstadiet står i fokus af flere, meget forskellige dimensioner: en lyst- eller extase-dimension; en kropslighedsdimension der ændres til en synlighedsdimension og en dimension vi kunne kalde: tab af virkelighed, den konstitutive usandhed. Gevinsten er at blive som de "andre", der også er gået gennem den samme udvikling, og dermed at kunne indgå i et socialt univers af genkendelige identiteter. Narcissismen i spejlstadiet kan da heller ikke forstås som en kvantitet, som noget, der kunne være større eller mindre – "mere narcissistisk", "mindre narcissistisk" – men som en kvalitet, en kvalitativ overgang til en ny dannelse. Det har på denne baggrund ingen mening at tale om "stor" eller "lille" narcissisme, men der er derimod megen mening i at tale om, hvor megen angst, man kan tåle, når man fra den normale, dvs. narcissistiske position, nærmer sig den anden grænse, hvor det narcissistisk investerede objekt påny kan bryde sammen i mindre stykker eller helt falde bort – *Jenseits narcissismen*.

Fra krops-gestalten til genstanden

Når hovedopgaven i spejlstadiet er at danne den imaginære helhed, som kroppen bliver til for dets eget blik, i konkurrence med andre helheder i det samme skopiske felt, er det forståeligt, at spejlstadiets imaginære logik kan blive gjort til proto-type på dannelser af andre genstande. Dette er hensigten med de udvidede spejlmodeller. I dette og det næste afsnit vil jeg blot holde mig til nogle antydninger af denne udvikling, uden i detaljer at kunne vise de enkelte led i denne.

Der går kun få år fra den færdige formulering af "Spejlstadiet" i 1949 til at Lacan i 1953 – efter mange kriser og opgør i det franske psykoanalytiske miljø – overtager hovedansvaret for den psykoanalytiske uddannelses teoretiske del. Hermed starter hans såkaldte "Séminaires", der fortsatte år for år til få måneder før hans død. Et resultat af denne første undervisning har vi i *Sémi-*

naire I, les écrits techniques de Freud (Lacan 1975). Forelæsningerne holdtes i efteråret 1953 og foråret 1954, og skal ses som en teoretiserende kommentar til den netop samtidigt udgivne oversættelse af en samling af Freuds "tekniske" skrifter, under titlen *La technique psychanalytique*, der kommer i oktober måned 1953. Denne samler en række ellers spredte tekster, begyndende med

- "Die Freud'ske psychoanalytische Methode" (Freud 1904),
- "Über Psychotherapie" (Freud 1905)",
- "Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie" (Freud 1910),
- "Über 'wilde' Psychoanalyse" (Freud 1910),
- "Die Handhabung der Traumdeutung In der Psychoanalyse" (Freud 1911), som de mindre tekster. Dernæst følger den for Lacan meget betydningsfulde
- "Zur Dynamik der Übertragung" (Freud 1912), efterfulgt af de mindre
- "Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung" (Freud 1912),
- "Über 'fausse reconnaissance' " (Freud 1913), og
- "Zur Einleitung der Behandlung" (Freud 1913). Dernæst igen to hovedtekster, nemlig
- "Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten" (Freud 1914), der ofte vender tilbage i Lacans formuleringer, samt den lige så vigtige "Bemerkungen über die Übertragungsliebe" (Freud 1915). Samlingen afsluttes med Freuds indlæg på kongressen i Budapest september 1918,
- "Wege der psychoanalytischen Therapie (Freud 1919).

Jeg har her angivet indholdet af den franske oversættelse af Freuds "tekniske skrifter" for at man bedre kan se, hvilket enormt program, Lacan forholder sig til, da han i november 1953 indleder sin egen helt selvstændige undervisning. Som man kan se af mange senere skrifter af Lacan, er dette første skridt i undervisningen, og de hovedtekster den omhandler, udslaggivende for, hvad der sker i det senere forløb. Det er samtidig tydeligt, at Lacan med dette første seminar skal forsøge at legitimere sig som fuldblods freudianer. Han starter med at påvise, at betegnelsen "teknik" og "tekniske skrifter" har solid baggrund i Freuds egen indstilling. "I en vis forstand er Freud aldrig holdt op med at tale om teknikken" (En un certain sens, Freud n'a jamais cessé de parler de la technique: *Séminaire I*, Lacan 1975, p. 15). Allerede med *Studien über Hysterie* (Freud 1895) og frem til den sene artikel "Konstruktionen in der Analyse" (Freud 1937) dokumenterer Freud denne interesse for *Handhabung, Ratschläge, Methode, aus der analytischen Praxis, zur Technik der Psychoanalyse, Konstruktionen*, osv. osv. Denne "tekniske" interesse er også fremherskende hos Lacan, og det er indenfor dette felt, vi snarere ville kalde det "kliniske", at han får lejlighed til at præcisere sine tanker om narcissismen; læren om narcissismen drejer sig for Lacan mindre om et metapsykologisk emne, end om noget "teknisk-klinisk" i ledelsen af den psykoanalytiske kur. Dette skyldes selvfølgelig egenarten af det publikum, han dengang og senere talte til, og som i hovedsagen bestod af analytikere og af "nymfer" i forskellige overgangsstadier mellem analysand og analytiker.

Lacans tekst er interessant ved den måde, den forholder sig til den freudske

arv på; den bøjer nemlig af, og begynder at tale om noget helt andet, noget meget mere klinisk, nemlig "modstand" og "forsvar" (*Abwehr*). Den bliver til en skitse til forståelse af "jeg og den anden", der især drejer sig om fortrængning, og skønt dens formål er at kommentere "Zur Dynamik der Übertragung", hvad der fører ham lige fra *Signorelli*-anekdoten til et forsøg på en parallelføring mellem *Verwerfung* og *Verneinung*. Denne første del af teksten munder ud i en sammenligning af fordelene ved at foretage en analyse af materialet fra kuren (*analyse du discours*) eller en analyse af modstandene i kuren (hvad der bliver til en *analyse du moi*, en analyse af jegets funktion og opgaver). Dette bliver til en undersøgelse af især angstens topos. Angsten i den kliniske historie, der berettes om, afslører nemlig for Lacan, at drengen "Dick ikke engang kan nå frem til (at danne) den første slags identifikation, der allerede ville være en forløber (*ébauche*) for en symbolisme" (*Séminaire I*, Lacan 1975, p. 82). Denne tekst såvel som mange senere knytter 3 emnekredse sammen i en nærmest funktionel enhed, nemlig: objektrelationerne, identifikationstype og angst. "Til enhver af objektrelationerne svarer der en særlig identifikationsmodus, som angsten er tegnet (*signal*) på" (*ib.*).

Hvis narcissismen hos Lacan altså skal redegøre for det første objekt/subjekt, genstanden, kroppen som helhed og *gestalt*, igennem spejlstadiet, ser vi her, at perspektivet via analysen af forskellige typer af identifikation breder sig ud og kommer til at omfatte samtlige genstandsforhold eller objektrelationer. Måske ses de teoretiske linier klarere, hvis vi stiller dem op i et skema.

Skema I
Narcissisme og objektrelationer

Navn	Model	Resultat	Funktion
Narcissisme	⇒ Spejlstadiet	⇒ Genstand, krop som gestalt	⇒ Skopisk- imaninær identifikation
			↓
	← Analyse af synligheden	← Objekter	← Andre identi- fikations- modi
?	← - - - - - Udvidet spejl-metafor		

Skemaet skal i første linie læses fra venstre mod højre, og svarer da til "Spejlstadiet". Dermed når vi frem til at indkredse en oprindelig identifikationstype, der både udtrykker og virkeliggør en første *jeg*-funktion. I næste linie bliver vi i jegets område, og knytter denne linie sammen med den første igennem et lignende identifikatorisk mønster. Dette afgrænser på sin side nogle nye objekter, hvis nærmere art vi først kan danne os begreb om ved en nøjere analyse af det at se, af synlighed, af skopiske objekter, især gennem en udvidet anvendelse af spejl-metaforen eller spejlingsmodellen. Denne siger noget om den psykiske syntese, i kraft af hvilken objektet dannes. Til slut i skemaet lader jeg en kasse stå åben, blot befolket af et spørgsmålstegn. Her kunne der selv-

følgelig på ny stå narcissisme; men jeg foretrækker at lade spørgsmålstegnet stå uimodsagt. Ellers ville den tanke ligge nær, at for Lacan vil ethvert objekt være et narcissistisk besat objekt. En sådan påstand ville, teoretisk betragtet, ikke være særligt interessant, men blot have karakter af at være en terminologisk ombenævnelse. Men indskrænker man narcissismen til kun at være forklaringen på en objekt-dannelse i lighed med det produkt eller resultat, der fremkommer af den første (imaginære eller skopiske) identifikation, er det klart, at man må begrænse termen "narcissisme" til netop kun at omfatte forudsætningerne for sådanne objekt-dannelser, også de senere dannelser. Derved udnævnes de identifikatoriske forklaringsmønstre til at være selve det basale forklaringsgrundlag; og det er tydeligvis tilfældet hos Lacan, der på det tidspunkt ikke mere er i stand til at opretholde dele af den "drifts-mythologi", som Freud dog brugte, og indenfor hvilken man ville kunne tale – metaforisk? – om libido, om libido-besætning, som et abstrakt subjekt, forud for hvad ethvert konkret jeg-system, ville være i stand til at "sætte". Men pointen med spejlstadiet må netop være, at når det først er dannet, kan man ikke komme bagom dette og hen til et mere arkaisk subjekt *forud for den imaginære identifikation*. Således brugt bliver termen "narcissisme" da til to forskellige begreber, vi kan forsøge at adskille: 1. narcissisme = den grundlæggende identifikatoriske opbygning af jeget; og 2. narcissisme = senere objektrelationer følger de senere identifikatoriske mønstre. Som korrelat til disse to hævdelser kunne man tænke sig følgende påstand: 3. Man kan ikke i psykisk henseende komme "bagom" eller længere end det identifikatoriske forklaringsniveau). Og det psykoanalytiske arbejde kan ikke nå længere end til "Wo es war, soll Ich werden", dvs. til med-refleksion af den identifikatoriske "skæbne". Således fortolker Lacan indtil i hvert fald midten af 60'erne det psykoanalytiske forståelses-ideal (f.eks. i teksten *L'instance de la lettre dans l'inconscient ou la raison depuis Freud*, fra 1957; jvf. *Ecrits*, p. 523-524). Måske skal det også her på ny understreges, at Lacan, i *Séminaire I*, klart afgrænser sit emne til at være selve den analytiske situation; psykoanalysen, for Lacan, kan aldrig dreje sig om et subjekt *in vacuo*, forstået isoleret og enkeltvis som et afgrænset psykisk system, men det må forstås "inter-relationalt", som et mellem-menneskeligt forhold (*rapport inter-humain*, Lacan 1975, p. 17) eller som en gensidig og imaginær måde at forholde sig til hinanden på (*inter-reaction imaginaire, ib.*).

På denne baggrund er det ikke uforståeligt, at den centrale del af *Séminaire I*, og den del, der eksplicit forholder til narcissismen, kommer til at bære titlen "Det imaginæres topik" (*La topique de l'imaginaire*; Lacan 1975, p. 87-184). Fra Lacans side er dette lange afsnit, der også kommer til at handle om de to narcissismer, ment som et nyt forsøg på, ud fra det imaginære, at præcisere, hvad der er det symbolske og det reelle (*le réel; le chaos originel*), dvs. den sprogligt organiserede kropslighed og den oprindelige, men fortrængte og kaotiske kropslighed. I denne sammenhæng optræder det imaginære som det felt, der tillader jeget at dukke op (*la naissance du moi*).

Redegørelsen indledes med, at Lacan på ny taler om spejlstadiet.

"Jeg har ofte understreget, at spejlstadiet ikke blot er et moment i en udvikling. Det har tillige en eksemplarisk funktion, fordi det afdækker nogle af

subjektets relationer til sit billede (*à son image*) qua *Urbild* af jeget" (Lacan 1975, 88).

Spejlstadiets overgang fra en ren stadie-lære til et topologisk skema er her ved at ske, og det sker ved at understrege, at spejlstadiet nødvendigvis må fremstilles som en *optisk model* (*présentation optique*). "Er dette tilfældigt?" Svaret på dette (retoriske) spørgsmål er afgørende for mindst 10 år af Lacans teoretiske arbejder, og det er derfor nødvendigt i et par detaljer at følge overgangen til, at spejlstadiet bliver til en generaliserbar *spejlingsmodel*, der i mange varianter kommer til at optræde som den centrale topologiske struktur hos Lacan op til, at de mere matematiske topologier udvikles.

Man føler i denne del af teksten Lacans vilje til at legitimere dette topologiske forehavende ved at pointere den nøje overensstemmelse med Freud. Først hævdes nødvendigheden af, at psykoanalysen må gribe til model-tænkning og hente modeller fra andre videnskabelige områder. Dette leder Lacan til en åbenbar ros, men dog indirekte kritik af de geologiske videnskabers indflydelse på fortolkningen af den psykoanalytiske topik. Denne er som oftest blevet fortolket i lighed med geologiske lag, *strata*, hvor det dybere er det ældre, osv. Ubw-modellen er som oftest fremstillet med horisontale linier, i kraft af hvilke vi tænker i metaforiske udtryk om dybde *versus* overflade, *strata* af aflejringer, (erindrings)-rester, levn, ældre lag *versus* nye lag. Men her griber Lacan – selv-legitimerende? – tilbage til Freud for at gengive de optisk-spekulære metaforikker og modeller den plads, han (Freud/Lacan) mener, at de bør have. Det sker ved en spændende nærlæsning af det sted i *Traumdeutung*, hvor Freud indfører sin topologiske model for "psykisk arbejde". Det sker i *Drømmetydnings* kapitel 7, om *Drømmeprocessernes psykologi*, afsnit B om *regressionen* (i den særlige betydning, der skal forklare drømebilledernes fremkomst). Måske især forårsaget af, at det hos Freud drejer sig om at forklare drømmenes frembringelse af *billeder*, tales der (Freud 1900, dansk overs. p. 428) klart om en *optisk* model – i lighed med et mikroskop eller en kikkert – indenfor hvis rammer, man da også kan tale om noget, der svarer til en "psykisk lokalitet", nemlig "ideelle" lokaliteter, områder i hvilke ingen håndgribelig bestanddel af apparatet er beliggende" (Freud 1900, *ib.*). I kraft af en sådan model kan man tænke en række psykiske omdannelser som resultater af et psykisk arbejde igennem det "psykiske apparat" (betegnelsen indføres her), men på en sådan måde, at der (som i optikken) optræder imaginære billeder, som vi kan tale om, men som ikke svarer til nogen fysisk virkelighed. "Den psykiske lokalitet svarer da til et sted inden for et apparat, på hvilket et af billedets forstadier bliver til" (Freud 1900, p. 428). Der bliver hos Lacan i virkeligheden tale om noget, der skal erstatte og præcisere den topologiske model hos Freud, men tillige noget, der kan gengive modellen den af Freud intenderede imaginære dimension, give den mulighed for at forklare disse *Vorstufen des Bildes*, og noget af den *Schauplatz der Träume*, som Freuds eget legitimerings-citat fra Fechner taler om. Når vi tænker på Freuds meget langvarige erfaringer med mikroskopet og på de neuro-fysiologiske opdagelser, han derigennem når frem til, er det overraskende, at det optiske ikke spiller en mere fremtrædende rolle. Det er i hvort fald klart, at Lacan indtolker de optiske muligheder i Freuds model, og dermed når frem til sin egen.

I *Séminaire I* er der især to forelæsninger den 9. og den 10., der handler om narcissisme og som samtidig indfører den optisk-skopiske model for det imaginære. I den 9. forelæsning (Lacan 1975, p. 125 ss) placerer Lacan på ny den kliniske situation, som den egentlige teoretiske ramme for udredningen om narcissismen. Overføringen af affekter og muligheden for at gribe ind i disse fører ham til at understrege nødvendigheden af, at vi ud over det imaginære register også må antage eksistensen af det symbolske som et særskilt register, der er i stand til at forklare *fortolkningens sandhedsfunktion*. Den imaginære relation til analytikerens er forløst klarlagt af James Strachey ved at tale om analytikerens som et parasitært over-jeg-system, og det er det umulige i denne teoretiske konstruktion, der får Lacan til at undersøge de "energetiske" forudsætninger for libido-begrebet. I 1914 skal Freud forholde sig til Jungs libidomonisme fra *Wandlungen und Symbole der Libido* (1912); Freud sætter sig den opgave at opretholde dualismen, dvs. skelne mellem *Sexualtriebe* og *Ich-Triebe*, og derved bevare libido som specifik seksuel energi eller driftsbesætning. Samtidig er Freud presset af psykose- og skizofreni-problemerne til at forsøge at formulere en drifts-teoretisk hypotese, der kan forklare den åbenbare trækken sig tilbage fra omverdenen, der kendetegner visse skizofreni-tilstande, men samtidig også forbinde dette med en teori om jeget og om to udviklingsstadier i narcissismen. Den psykotiske ord-besætning (Lacan 1975, p. 134, nederst) tages af Lacan til indtægt for, at det er en situation, vi ikke kan forstå indenfor det imaginære register – og altså heller ikke som en narcissistisk regression – men kun ved at se det i forhold til et distinkt symbolsk register. Freud får problemer med at opretholde libidoen som en seksuel størrelse, hvis han samtidig skal bruge den til at forestille sig, at der i metapsykologisk forstand er sket en besætning af jeget. Hjælpe-hypotesen, nemlig tanken om en energetisk ækvivalens mellem jeg-libido og objekt-libido, er ikke stærk nok til at opretholde det oprindelige synspunkt overfor og imod Jungs libidomonisme. Freud har åbenbart i artiklen vanskeligheder ved at finde en holdbar løsning, og han er selv overbevist om disse vanskeligheder. Hvis jeget ikke oprindeligt er der, men først må dannes, er der en vanskelighed i modellen ved at tænke sig en slags fluktuation mellem jeget og objekt-verdenen.

Hvad Lacan må mene, men dog ikke klart siger, er at det for gennemføreligheden af det metapsykologiske projekt er bedre at bytte rundt på nogle af begreberne, især i henseende til deres hierarkiske position i et forklarende skema. I stedet for at tage udgangspunkt i en drifts-mytologisk fremstillet narcissisme-lære for derudfra at forklare det imaginære felt, bør vanskelighederne ved den drifts-teoretiske analyse af narcissismen få os til at starte et andet sted, nemlig i det imaginære register, både forstået som en oprindelig dannelse, der er bragt til veje i spejlstadiet, men også som en mere principiel model, der – muligvis – tillige er en rigtig tolkning af, hvad Freud egentligt ledte efter i sine modeller. Ud fra det imaginære og den skopisk-optiske model for det imaginære kan man da afgrænse og forklare narcissismen i dens dobbelte form, give en teori for jeget og dets funktion, samt som det mest væsentlige nærme sig en afklaring af, hvad der i den analytiske situation og alle dens imaginære dannelser bryder igennem som *sandhed* af anden art end spejlinger og identifikationer. "Libido som drift er centreret omkring det imaginæres funk-

tion" (Lacan 1975, p. 141), hedder det i en kortfattet skanderende bemærkning.

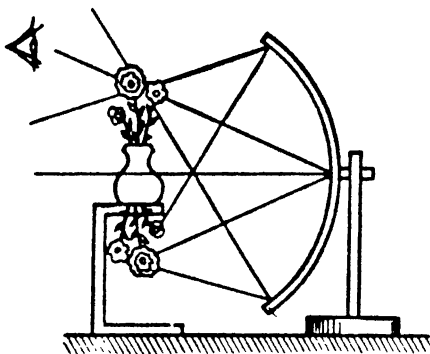
De optiske figurer hos Lacan

Nu er det ikke mere opgaven at læse, men at se. Jeg beder derfor læseren om at se på de to sider optiske figurer hos Lacan, Figur I, II og III. Denne "synliggørelse" af modellen kunne udvides med mange flere gengivelser fra de senere *séminaires*; men jeg har her sat mig som opgave at vise overgangen fra de skopisk-optiske modeller til de egentlige topologiske modeller, der ikke mere tillader en "optisk" læsning, men som dog, i en anden teoretisk orden, bevarer redegørelsen for det imaginære. Figur I og II er hentet fra netop de sider i *Séminaire I*, som jeg i det foregående har kommenteret. Figur III er fra *Séminaire II*, dvs. året efter (1954-1955) og viser i en sammensat figur, hvorledes Lacan "synoptisk" sammmentænker Freuds modeller fra *Entwurf* og fra *Traumdeutung* med sine egne, dels den udvidede spejlstadiemodell og dels den topologiske model, der også, i lighed med Freuds første, kan fortolkes som et flowdiagram for psykiske processer, og derved giver mulighed for at identificere disse.

Den teoretiske gevinst i disse modeller går på en måde ikke videre end til, hvad der allerede var klart gennem spejlstadiet, nemlig en forklaring af jefunktionerne, der samtidig bliver en fortolkning på objekt-dannelser som fundamentalt imaginære. Det imaginære præg kan i andre sammenhænge betegnes som "illusionen" eller det illusoriske, eller det bliver til en redegørelse for, at det "psykiske apparat" vælger en tilfredsstillelsesmåde, der i grunden er hallucinatorisk. Figur I viser, hvorledes objektet fremtræder som *komposit*, og Figur II udstyrer blot dette med en mulighed for, at vi i modellen, samtidig med objekt-dannelsen, kan indtænke, hvorledes dette objekt, i det imaginære felt, "hæfter" sig på synet af egen-legemet. De meget senere redegørelser for *phallos* følger af dette træk. Figur III viser i hovedsagen, hvorledes Lacans modeller faktisk skal fortolke og erstatte Freuds mest oprindelige modeltænkning. Den topologiske "læsning" af det optiske skema giver mulighed for en række præciseringer af psykiske processer og psykiske relationer på baggrund af et metapsykologisk begrebsapparat. Lacan redder os dermed fra – som så mange andre – at tænke "realistisk" om psykiske objekter. At flytte spørgsmålet om narcissismen fra det udviklingspsykologiske til den klinisk-analytiske situation, og se narcissismen som dynamiske træk ved overføringer, der udspiller sig i det imaginære felt, frigør os fra at fortolke libido-mytologien realistisk. Hvorvidt den nye, skopisk-optiske modeltænkning, som Lacan bringer ind, og de topologiske videreføringer (med deres hypostasieringer af begreber), som de giver anledning til, frembringer en mere sammenhængende og beskrivelsesdygtig metapsykologi, har jeg ikke herved svaret på. Jeg har blot villet bidrage til indføring af narcissismen i Lacans psykoanalyse.

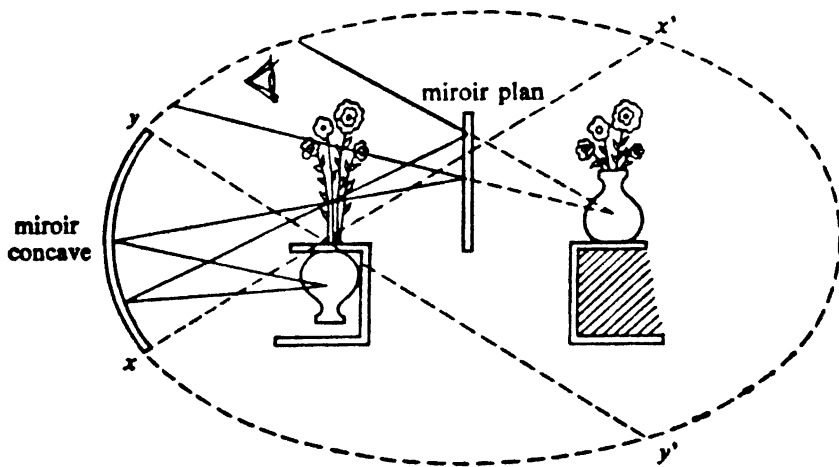
DE OPTISKE FIGURER HOS LACAN

Figur I: Eksperimentet med den omvendte vase.

L'expérience du bouquet renversé

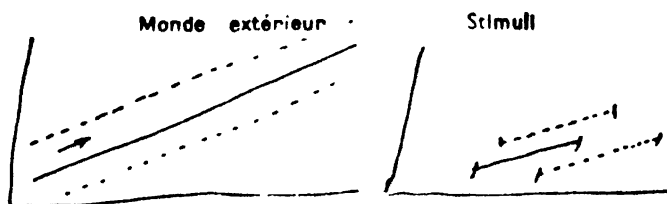
Kilde: Lacan, *Séminaire I*, p. 92.

Figur II: Model med to spejle.

Schéma aux deux miroirs

Kilde: Lacan, *Séminaire I*, p. 143.

Figur III: Sammensatte optiske og topologiske modeller.

Premier schéma de l'appareil psychique dans l'Entwurf.

L'appareil psychique dans la Traumdeutung.

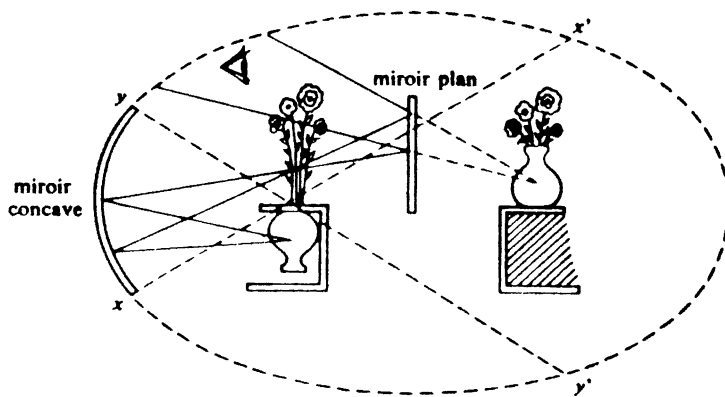
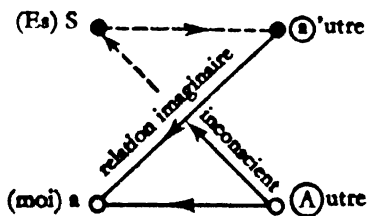

Schéma optique pour la théorie du narcissisme

La fonction imaginaire du moi et le discours de l'inconscient

Kilde: Lacan, Séminaire II, p. 124.

NOTER

1. Jvf. Lacan, *Ecrits*, 1966, p. 917.
2. Jvf. titlen på kongresindlægget i Zürich:
 ”Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience psychanalytique”, Lacan, *Ecrits*, 1966, p. 93.
 Citater er fra den danske oversættelse, Jacques Lacan, *Det ubevidste sprog, Psykoanalytiske skrifter*, udvalgt og oversat af Per Aage Brandt o.a., Rhodos 1973, p. 47-56.
 Ved citater fra andre af Lacans tekster, hvor oversættelse ikke foreligger, giver jeg her en foreløbig dansk oversættelse for at omgå sprogproblemerne.
3. Der henvises til den primære narcissisme (Lacan 1966, p. 98; Lacan, dk.overs. 1973, p. 54):
 ”Termen primær narcissisme, som i doktrinen betegner den for dette tidspunkt specifikke libido-investering, afslører hos sine ophavsmænd – i lyset af vor teori – den dybeste fornemmelse for semantikens skjulte muligheder (*des latences de la sémantique*)”. Dette er typisk Lacan-ironi: de andre kalder det for p.n., men de ved faktisk ikke, hvad de dermed siger.
 I *Séminaire I og II* henvises der mere direkte til, at det teoretiske omfang af spejlingsmodellerne netop svarer til narcissismen. Forsigtigheden fra Lacans side med at sige, at spejlingsmodellen simpelthen er hans teori om narcissismen, og samtidig et forsøg på at starte det metapsykologiske begrebsapparat et andet sted end i en driftsmytologi omkring libido og libido-investering, overskrider jeg i denne artikel. Det er tydeligvis narcissismen, der drejer sig om, selv om det teoretiske sigte med spejlingsmodellerne og den kliniske *setting* er en anden end i ”doktrinen”.
4. I denne parafrase tager jeg kun enkelte elementer op; den mere biologiske og neurofysiologiske side af teksten er helt forbigået. Ligeledes kommer jeg ikke ind på de træk i teksten, der kan belyse psykotiske tilstande.

REFERENCER

Freud:

For de nøjagtige henvisninger til Freuds skrifter: se ”Bibliografi over Freuds skrifter” i: Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe, *Freuds psykoanalyse*, Kbh., Gyldendal 1982, 466 ss.

De omtalte oversættelser:

FREUD 1900: Freud, *Drømmetydning*, oversat af Mogens Boisen, Kbh., Reitzel 1942; Falkebog 1965.

FREUD 1953:

Freud, *La technique psychanalytique*, traduit par Anne Berman, Presses Universitaires de France, Paris 1953.

Journées de Lille, *Lettres de l'Ecole*, n° 22, mars 1978 (Paris).

Henvisninger til Lacan:

LACAN 1949, ”Le stade du miroir”, in: Lacan 1966, p. 93-100.

LACAN 1957, ”L'instance de la lettre dans l'inconscient”, in: Lacan 1966, p. 493-529.

LACAN 1966, *Ecrits*, Ed. du Seuil, Paris 1966.

LACAN 1973, *Det ubevidste sprog*, Rhodos, Kbh. 1973.

LACAN 1975, *Séminaire I. Les écrits techniques de Freud*, 1953-1954, Ed. de Seuil, Paris 1975.

LACAN 1978, *Séminaire II. Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, 1954-1955, Ed. du Seuil, Paris 1978.